

DEN LÖNSAMMA VÄGEN TILLBAKA

Ett socialt investeringsperspektiv på
placerade barn och unga

Eva Nilsson Lundmark, & Ingvar Nilsson

2018-04-15

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Vi har fått i uppdrag att studera de samhällsekonomiska ekonomiska effekterna ur ett socialt investeringsperspektiv av SiSam en metod för samordning av insatser kring barn och unga som av olika skäl är placerade utanför hemmet. T.ex. familjehem, HVB - hem eller en s.k. SIS-placering.

Syftet med denna samverkan är bl.a. att skapa förutsättningar för att dessa unga ska lyckas i skolan i högre grad än idag, där deras resultat är avsevärt sämre än för genomsnittet inom gruppen unga. Vår utgångspunkt för detta är att framgång eller misslyckanden i skolan leder till betydande konsekvenser för möjligheterna att i vuxenlivet lyckas på arbetsmarknaden. Och det är främst dessa effekter i vuxenlivet och på arbetsmarknaden vi sätter ett mått på här.

Ett socialt investeringsperspektiv kring detta handlar om att ställa kostnaderna för risken för ett framtida utanförskap mot kostnaderna för en tidig, samordnad och kunskapsbaserad insats idag och vilka effekter en sådan insats kan ha.

1.2 Syfte

Syftet med detta bidrag är att diskutera hur ett socialt investeringsperspektiv på frågan kan se ut, och därmed introducera ett sådant synsätt. Konkret kommer vi i räkneexemplets form påvisa de tänkbara ekonomiska effekterna av sociala investeringar kring målgruppen genom att:

- * Beskriva att det är möjligt att göra denna typ av beräkningar kring sociala investeringar.
- * Med hjälp av ett antal konkreta exempel visa hur man kan göra det och vilken typ av svar man kan erhålla.
- * Peka på den potentiella lönsamheten för samhället i stort och effekter för olika samhällsaktörer (kommun, stat och landsting) av ett socialt investeringsperspektiv kring samverkan.

2. TVÅ GRUNDPROBLEM KRING UNGAS LIVSMISSLYCKANDEN

Ungefär 20 % - 25 % av alla unga misslyckas under skoltiden, om man med detta menar att de inte lyckas genomföra sina gymnasiestudier under de tre år som är avsedda för detta. En betydande del av dem lyckas senare i livet göra detta. Men en förbluffande stor andel misslyckas permanent. Eftersom gymnasiebetyg ofta uppfattas som en sorts inträdesbiljett in på arbetsmarknaden väcker detta frågan; **Varför låter vi detta ske?** Många gånger kan man med tämligen måttliga ansträngningar förhindra detta misslyckande. För gruppen placerade barn är effekterna av detta väsentligt större än för unga i allmänhet.

Orsakerna kan vara många. Det vi här intresserar oss för är hur en utvecklad samverkan främst kring skolan, kan vara ett hjälpmedel för unga att först lyckas i skolan och därefter som en följd av detta öka sannolikheten att lyckas på arbetsmarknaden. Därmed förhindrar man eller reducerar risken för ett ofta långvarigt och nästan alltid mycket dyrt framtida utanförskap.

Det är då vi stöter på två strukturella mekanismer som gör det svårt att ha **ett socialt investeringsperspektiv på den här typen av utmaningar; Brist på helhetssyn och brist på långsiktighet.**

2.1 Bristen på helhetssyn och stuprörstänkande

Ungdomar med olika former av skolproblem, i all synnerhet placerade barn och unga, har påfallande ofta en problematik som både kan vara diffus, komplex och/eller sammansatt. Det diffusa gör att det kan vara svårt att se vad som är ytliga symptom och vad som är underliggande orsaker. Det sammansatta eller komplexa skapar två problem. Det ena är att det krävs en möjlighet att se och förstå hela problempanoramata för att kunna hantera det. Det andra är att organisationsstrukturer och ersättningssystem måste möjliggöra samordning av insatserna och medge långsiktighet för att de ska kunna vara effektiva.

Rent konkret uppstår det ett antal samverkansglapp till följd av strukturerna i våra offentliga system. Det första glappet handlar om samverkan mellan olika aktörer under skoltiden. Det andra glappet handlar om övergången mellan skola och arbetsliv, där de som ingår i denna målgrupp alltför ofta upplever att de inte är fullt utrustade att ta sig in i arbetslivet. Det tredje glappet uppstår i det tidiga vuxenlivet för de unga som inte kvalar in på arbetsmarknaden till följd av svaga skolresultat eller andra hinder såsom psykosociala problem, neuropsykiatriska problem eller något liknande.

Som vi pekat på ovan förutsätter framgång kring denna grupp unga, helhetssyn och långsiktighet för att man ska lyckas. Detta förutsätter i sin tur att man kan lyckas mobilisera de aktörer som behövs för att en sådan samverkan ska uppstå.

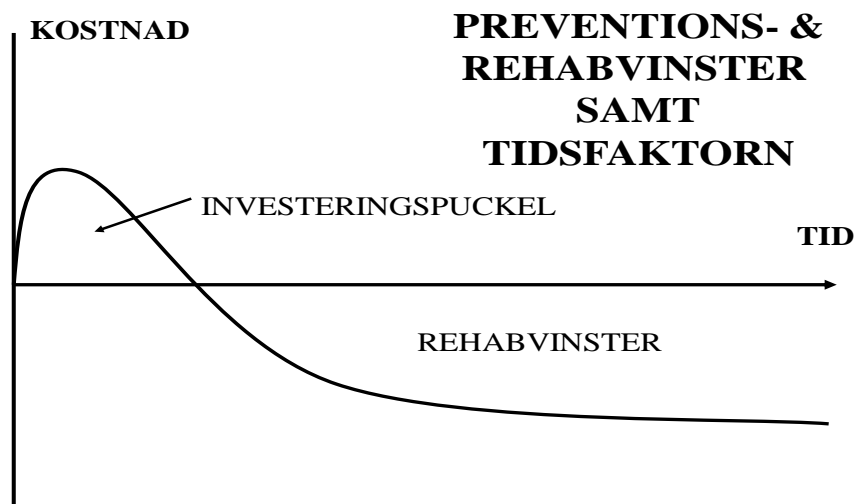
Problemet är att de aktörer som ska jobba med detta är organiserade i en stuprörslignande struktur – kommun, landsting, försäkringskassa, arbetsförmedling, rättsväsende etc. Detta betyder att då man ska ta tag i situationen kring personer med en komplex och sammansatt problematik (vilket gäller för väldigt många marginaliserade människor) uppstår ofta en sorts gränskonflikt eller perspektivkamp. Men det kan också uppstå en kamp om resurserna, eller snarare betalningsansvaret för insatserna.

2.2 Kortsiktighet och brist på socialt investeringstänkande

Nästa problem är att man i de flesta offentliga sammanhang (vid sidan av fysiska investeringar som gator och hus) styr och följer upp verksamheter i termer av kostnader och intäkter som debiteras innevarande budgetår, men ytterst sällan i termer av investeringar.

Om vi sålunda tänker oss att man ska göra en samhällsinsats för att bistå unga med skolsvårigheter att lyckas, ses detta ofta som en budgetmässig kostnad som till 100 % belastar innevarande års budget. Skulle vi å andra sidan valt att satsa pengarna på att bygga ett nytt hus skulle detta budgetmässigt belasta en investeringsbudget och innevarande års budget skulle i princip endast belastas med avskrivningskostnaden. Detta förhållande skapar en asymmetri i de offentliga styrsystemen till humankapitalets (människornas) nackdel.

Det sociala investeringsperspektivet finns alltså normalt sett inte med i de styr- och rapporteringssystem man använder sig av. Sålunda kan man säga att man i **våra offentliga system har institutionaliserat kortsiktighet i ledningsarbetet** kring sociala frågor, vård, prevention och rehabilitering. Ofta i direkt motsatsförhållande till, ibland till och med i konflikt med, de grupper av professionella som jobbar med unga människor och människor med risk för framtida utanförskap. Lite mer tillsatsat kan utformningen av styrsystem leda till att man blir allt bättre på att springa fort i fel riktning.



I ett flertal studier har man sett att tidiga insatser och preventiva förebyggande insatser sannolikt är billigare än att vänta eller avstå från att göra något. Vi vet också att för att tjäna pengar måste man satsa pengar, och att i detta satsande finns en viss risk. Det uppstår i allt investeringstänkande en sorts initial kostnadspuckel. Kostnaderna kommer innan de framtida vinsterna. Och vinsterna är inte säkra.

Vi kan alltså se att oförmågan att hantera sociala investeringar inom ramen för de offentliga styr- och budgetsystemen och den risktagning, samt de omfördelningar över tid som krävs för att tänka och arbeta i investeringsbanor, leder till betydande samhällsförluster och ineffektivitet. **Det finns helt enkelt inga ekonomiska incitament för en chef med strikt budgetansvar att långsiktigt sträva i denna riktning.**

Man skulle också kunna beskriva det sociala investeringsperspektiv som vi här diskuterar som ett paradigmskifte, där man slutar se kostnader för stöd till den här typen av målgrupper som en kostnad och i stället ser detta som ett socialt investeringsprojekt. Det man i en kalkyl har att göra, är att ställa den nutida säkra investeringskostnaden mot en framtida osäker intäkt.

2.3 Det blir för dyrt – att välja ett socialt investeringsperspektiv

Då man ska göra en insats för att förhindra att något negativt ska inträffa, i det här fallet först ett större eller mindre misslyckande i skolan och därefter misslyckande i arbetslivet. Då är en av de vanligaste reaktionerna man möter att någon beslutsfattare säger något i stil med; ”Ja det förstår jag att man borde göra, **men det blir för dyrt**”. Det blir för dyrt argumentet har vi mött under mer än 35 års arbete med dessa frågor.

Och naturligtvis är det sant om man bara granskar vad en insats kan kosta i relation till en redan ansträngd budget, med många inneboende prioriteringssvårigheter. Men det man nästan alltid missar och i regel inte har kunskap om är, vad det kostar att inte agera. Vad är prislappen för icke intervention? Vad kostar – i det här fallet – en utebliven insats för att bistå unga med att lyckas i skolan i förhållande till att göra något? Vi kommer längre fram i rapporten ge konkreta exempel på vad denna prislapp består av och hur stor den kan tänkas vara.



Då man utifrån ett rationellt ekonomiskt perspektiv ska ta ställning till om en insats ska genomföras eller inte bör man, utifrån logiken i bilden ovan alltid väga intäkter och kostnader för en insats, i förhållande till alternativet att inte genomföra insatsen.

Det finns några skäl till att man inte alltid gör detta. Ett är att man inte tänker i dessa banor. Man anlägger ett kostnadsperspektiv i stället för ett investeringsperspektiv på en insats. För oss är det en självklarhet att alla preventiva insatser bör betraktas utifrån ett socialt investeringsperspektiv. En annan orsak är att man inte vet hur man ska räkna för att få en jämförelse till stånd. Vi kommer längre fram visa hur man kan göra detta.

2.4 Placerade barn och skolmisslyckanden

Det finns många sätt att misslyckas med resan från skolan till vuxenlivet allt från ärftliga faktorer via psykologiska och sociala påverkansfaktorer. Ett av syftena med en utvecklad och systematisk samverkan är att bidra till att öka sannolikheten för framgång under denna livsresa så att den samhälleliga sociala investering som skolan utgör, ger optimal avkastning och bästa möjliga effekt i form av framgång på arbetsmarknaden i vuxenlivet.



Hypotesen är att skolmisslyckanden på olika sätt påverkar möjligheterna att ta sig in på arbetsmarknaden utifrån de förutsättningar man har. Detta i sin tur leder till att ett antal olika samhällskostnader uppstår. Det vi här ur ett ekonomiskt perspektiv är intresserade av är, dels vilka samhällskostnader detta kan leda till, vem som bär dessa kostnader. Och dels vilka eventuella vinster som kan uppstå, om man med hjälp av lämpliga åtgärder reducerar effekterna av dessa.

Man skulle också kunna beskriva detta som ett paradigmskifte, där man slutar se olika stödåtgärder för att maximera sannolikheten för skolframgång som en kostnad och i stället ser detta som socialt investeringsprojekt. Man tar en tydlig och konkret investeringskostnad för dessa ungdomar under skoltiden, för att längre fram få lägre samhällskostnader (alternativt högre samhällsintäkter) till följd av större framgång på arbetsmarknaden.

Det man i en kalkyl har att göra är att ställa den nutida säkra kostnaden mot en framtida osäker intäkt. Osäkerheten i sig gör att en sådan kalkyl rimligtvis måste förses med en känslighets- och riskanalys för att värdera olika alternativa utfall. En annan del i en sådan kalkyl är att se i vad mån det finns vinnare och förlorare i processen. En rimlig tanke är att skolan är den som gör investeringen. Vinsterna kommer förmodligen att tillfalla kommunens socialtjänst och längre fram staten i form av minskade kostnader i framförallt socialförsäkringssystemet och stundtals inom rättsväsendet.

Det är tämligen uppenbart att ett helhetsbaserat och långsiktigt socialt investeringsperspektiv kring denna fråga, kan möjliggöra inte bara ett bättre liv för de ungdomar som berörs utan också potentiella samhällsvinster av betydande storlek.

2.5 Vårt angreppssätt och vår modell

2.5.1 Kalkylmodellen

Effekterna av ett sådant helhetsbaserat socialt investeringsperspektiv räknar vi fram med hjälp av en kalkylmodell som har utvecklats av oss under mer än 35 års tid (modellen presenteras mer i detalj i bilaga till denna rapport). Den består av en databas med prislista och en Excellbaserad räknenumra. Den följer sedvanlig praxis för samhällsekonomiska kalkyler med två modifikationer. För det första fördelar vi effektpanoramats på olika samhällsaktörer och för det andra redovisar vi även finansiella effekter. Arbetet med modellen består av tre steg; identifiera, kvantifiera och värdera effekter av – i det här fallet – olika former av skolmisslyckanden och misslyckanden i arbetslivet.

De kostnader som medräknas i modellen är av **tre olika slag**. Det förlorade **produktionsvärdet**. Detta uppstår till följd av att människor som skulle kunna arbeta (helt eller delvis) inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) därmed uteblir.

Kostnader för **olika insatser** i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller. Detta kallar vi **reala kostnader**. I vår kalkylmodell beaktar vi normalt mellan 150 och 250 variabler som vi identifierat, kvantifierat och prissatt och som kan bli aktuella kring den grupp som studeras.

Den tredje gruppen av kostnader uppstår för att människor kanske inte kan försörja sig själva eller sitt hushåll till följd av det utanförskap som de drabbats av. Det kan handla om behov av allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd till A-kassa och sjukersättning. Dessa kostnader brukar kallas **finansiella kostnader eller transfereringar** och anses normalt sett inte höra

hemma i en samhällsekonomisk kalkyl. Vi väljer ofta att även redovisa dessa kostnader, men att särskilja dem från de s.k. reala kostnaderna.

I traditionella samhällsekonomiska kalkyler brukar man nöja sig med att beskriva vilka effekter som uppstår för samhället i stort. Men detta är inte alltid ett relevant svar för en enskild aktör i samhället som kommun, försäkringskassa eller polis, som kanske är mer intresserad av att få veta hur det påverkar just den egna verksamheten. Därför delar vi upp kostnaderna på sex olika samhällssegment. Det vi i modellen **kallar aktörer**.

Vi har gjort denna typ av kalkyler i 35 år. Under den tiden har vi etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av dessa är att **alltid ligga i underkant i våra beräkningar – försiktighetsprincipen**. Den andra principen är att **ta bort sådant som i och för sig kanske är viktigt men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen**.

En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får kring utanförskapets effekter därmed blir mindre än de totala effekterna om även dessa svåråtkämpliga faktorer skulle medräknas. **Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt utanförskapets ekonomiska effekter.**

2.5.2 En förståelse för kostnaderna

Kostnaderna för de olika scenarios vi här redovisar är - baserade på en sorts schablon kring olika former av utanförskap (helt eller delvis). Dessa scenarios är framtagna vid ett stort antal (långt över hundra) workshops med experter kring olika former av utanförskap.

De kostnader som redovisas är **merkostnader** i ett utanförskap utöver de ”normalkostnader” som alla medborgare har t.ex. för sjukvård. Modellen är byggd på ett sådant vis att effekter för sex olika samhällsområden (det vi i modellen kallar **aktörer**) redovisas.

För **arbetsförmedlingens** del kan det handla om utredningar, handläggartid, utbildningsinsatser eller olika former av lönesubventioner. För **försäkringskassan** kan det handla om sjukpenning, sjukersättning, aktivitetsersättning, olika rehabiliteringsinsatser, utredningar eller handläggartid.

Kommunens kostnader kan vara för olika elevvårdsinsatser i skolan, olika pedagogiska stödinsatser, skolsjukvård, skolkurator, orosanmälan till socialtjänsten, HVB-placeringar, utredningar eller ekonomiskt bistånd. **Landstingets** (eller regionens) insatser kan vara läkarbesök, insatser från BUP, farmaka, psykiatriska insatser och akutsjukvård i olika former.

Rättsväsendets kostnader (som för denna målgrupp är ytterst marginella) kan det handla om kostnader för kronofogde, polisingripanden av olika slag eller åklagarkostnader. Under posten **övriga (som även den är mycket liten för denna målgrupp)** ryms kostnader för allmänhet, företag och civilsamhället.

Totalt sett finns mellan 150 och 250 lika sådana kostnadsposter med i de olika kalkyler som redovisas.

3. SKOLMISSLYCKANDEN, SAMVERKAN OCH UTANFÖRSKAP

3.1 Skolmisslyckande och framtida utanförskap

Skolan har en central roll i samhället. De flesta unga tillbringar 15 av sina första 20 år i någon form av skola (förskola 3 år, grundskola 9 år, gymnasieskola 3 år = 15 år). Samhället investerar betydande resurser i detta. 15 års kostnader för förskola och skolpeng kostar i de flesta kommuner en bra bit över en miljon kronor. Skolan är också den plats där vi – i de allra flesta fall - investerar mest resurser i våra medborgare. Investeringar i det ekonomer kallar humankapital. Det finns idag en sorts underförstådd förväntan i samhället om att alla unga ska genomgå gymnasieskolan med godkända betyg. Dessa gymnasiebetyg utgör en sorts inträdesbiljett på arbetsmarknaden.

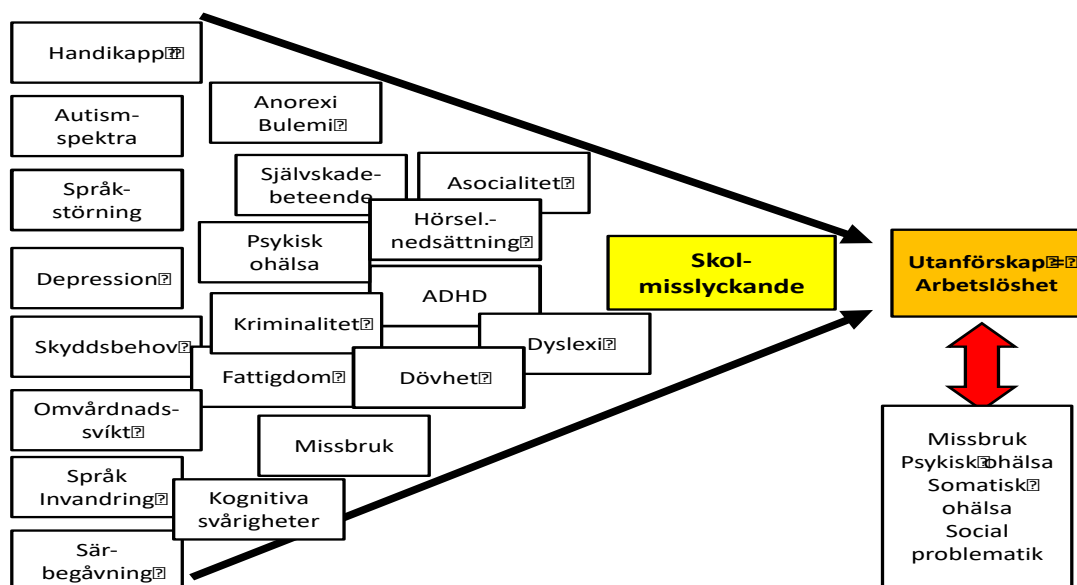
Verkligheten ser dock lite annorlunda ut. Med vissa intervall genomför Sveriges Kommuner och landsting (SKL) så kallade öppna jämförelser kring skolresultat. Man har då funnit att mellan 20 % och 25 % av alla unga misslyckas med att fullgöra sin gymnasieutbildning på tre eller fyra år.

Man fann också att två år efter avslutad gymnasieutbildning var det knappt 30 % som vare sig arbetade eller studerade. SKL har också låtit göra en totalundersökning av en hel årskull unga födda 1981 där man gått vidare med denna fråga. I denna studie fann man att 95 % av alla unga i årskullen påbörjar gymnasiestudier. Och i likhet med de öppna jämförelserna fann man att 27 % saknade slutbetyg vid 20 års ålder. Men vad som var än mer anmärkningsvärt var att 13 % av dem varken arbetar eller studerar vid 24 års ålder.¹ Likartade slutsatser dras också i den statliga utredningen ”Unga som varken arbetar eller studerar”.² Man skulle därmed kunna säga att dagens skolmisslyckanden är en sorts måttstock på framtidens utanförskap på arbetsmarknaden och därmed delvis också ett utanförskap i samhället i stort.

Orsakerna bakom dessa misslyckanden i skolan kan vara många. Det kan handla om allt från brist på stödjande hemmiljöer, via språkproblem, till någon form av kognitiv funktionsnedsättning eller en neuropsykiatrisk problematik.

¹ SKL, födda 1981, 2009

² SOU 2013:74



Konsekvenserna blir alltför ofta att man först misslyckas i grundskolan och därefter i gymnasieskolan. Vilket i sin tur leder till betydande effekter i framtiden, både på arbetsmarknaden och vad avser framtida hälsa och livskvalitet. Så här säger socialstyrelsen i sin sociala rapport 2010.

”Även efter justeringar för andra bakgrundsfaktorer än socioekonomisk bakgrund kvarstår de kraftigt förhöjda riskerna för psykosociala problem bland unga vuxna med låga grundskolebetyg. Barn med låga betyg från årskurs 9 har närmast extrema överrisker för en del utfall. Allvarlig kriminalitet bland kvinnor och män är exempelvis 15 respektive 11 gånger så vanligt bland dem med låga betyg jämfört med dem med medelbetyg eller höga betyg när analysen justeras för bara födelseår. När man även tar hänsyn till övriga bakgrundsfaktorer sjunker överriskerna något, men de är fortfarande tio respektive åttafaldiga.”³

3.2 Vad händer sedan på arbetsmarknaden?

Hur ser då kopplingen ut mellan skolresultat och misslyckanden på arbetsmarknaden? Här finns det vissa saker man vet mer än andra. Man vet i en allmän kvalitativ mening att det finns en stark koppling mellan svaga skolresultat och misslyckanden på arbetsmarknaden. Men hur ser denna koppling mer exakt ut?

SCB säger i sina välfärdsundersökningar att av alla som börjar gymnasiet är det cirka 20 - 25 % som avbryter skolan av olika skäl. Bland avhopparna står 20 % utanför arbetsmarknaden och bland de som

³ Socialstyrelsen, Social Rapport, 2010, kap 7, sid 239

fullföljer gymnasiet är det 5 %. Risken för utanförskap är med detta mått med andra ord fyra gånger högre hos avhopparna.

I en TCO-rapport där man studerar ungas utanförskap på arbetsmarknaden säger man tydligt att det finns en stark överrepresentation av skolmisslyckanden bland unga långtidsarbetslösa, de som uppbär försörjningsstöd och aktivitetsersättning. Noga räknat säger man att bland unga i åldern 20 - 24 år som uppbär ekonomiskt bistånd har 70 % ett skolmisslyckande bakom sig. Gruppen som är ekonomiskt inaktiv eller står utanför arbetsmarknaden är bland de som inte fullgjort gymnasiet 4 - 5 gånger större, än de som fullgjort gymnasiet. 53 % av de som inte fullgjort gymnasiet är vid 24 års ålder ekonomiskt inaktiva (d.v.s. är inte i arbete).

I en annan studie från TCO⁴ anges att hos dem som endast har grundskola eller avbryter gymnasiestudierna, föreligger en stark överrepresentation av socialbidrag och arbetslöshet samt en underrepresentation på arbetsmarknaden med 25 %. Man säger också att de som inte snabbt efter ungdomstiden får arbetslivserfarenhet, riskerar lägre framtida inkomst och får svårare att få heltidsanställning och/eller tillsvidare anställning.

Socialstyrelsen anger i en annan rapport⁵ att avhopparna från gymnasiet har mellan 4 och 5 gånger större sannolikhet än de som fullföljer gymnasiet, att vare sig komma in på arbetsmarknaden eller fortsätta sina studier. För de som inte alls börjar gymnasiet är sannolikheten för ett sådant utanförskap mellan 7 och 8 gånger högre, än för gruppen som fullgör gymnasiestudierna. Man säger också att bland de som fullgör gymnasiestudierna är det endast en liten del (5 - 10 %) som efter fyra år vare sig studerar eller arbetar. Man säger också i rapportens kapitel 7 att utbildningskarriären avgörs redan i grundskolan. Låga betyg efter grundskolan ger dramatiskt ökad risk för självmord, narkotikamissbruk, brottslighet, beroende av ekonomiskt bistånd och tidigt föräldraskap.

IFAU säger också något om trenden för unga som inte fullgör gymnasieskolan. Bland de som var födda 1970 och inte hade gymnasiekompetens hade 70 % jobb vid 21 års ålder. 7 år senare hade denna siffra sjunkit till 30 %, vilket säger något om utvecklingen av de formella kompetenskraven på arbetsmarknaden. Utestängningsmekanismerna för de som misslyckas i skolan förefaller har förstärkts högst betydligt.

I de olika studierna är mönstret likartat även om detaljerna skiljer sig åt. Det förefaller dock rimligt att påstå följande.

- Det finns en klar och entydig koppling mellan misslyckanden både i grundskolan och gymnasieskolan och misslyckanden på arbetsmarknaden.
- Om man ska kvantifiera så förefaller sannolikheten för utanförskap vara minst 4 gånger större bland de som misslyckas i skolan än de som lyckas. Annorlunda uttryckt om 5 % av de som lyckas i skolan och står utanför arbetsmarknaden, så är motsvarande siffra för de som misslyckas i skolan 20 %.

⁴ TCO-rapport nr 2, 2011

⁵ Socialstyrelsen, Social rapport 2010

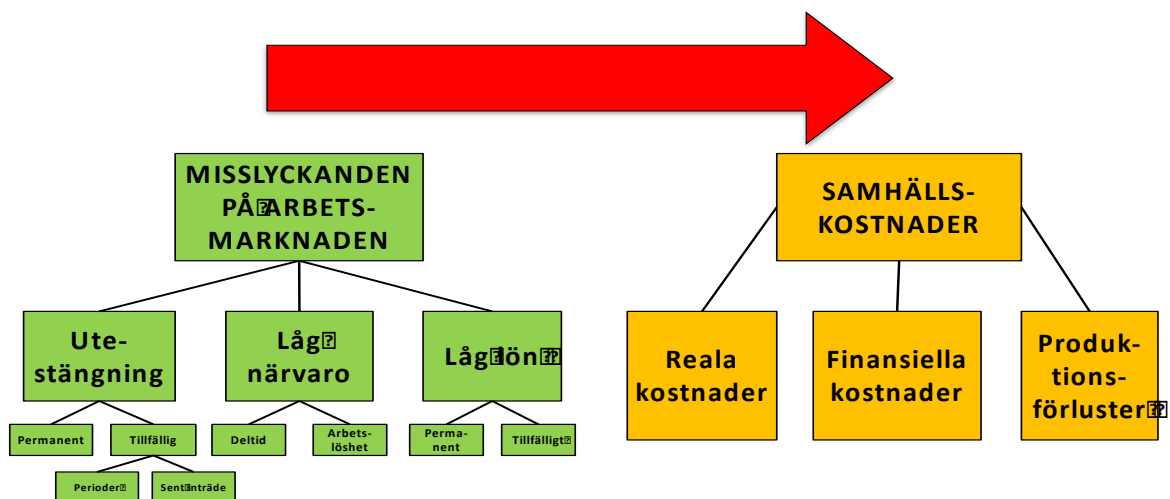
- Detta mönster verkar accelerera och förstärkas vilket kan förklaras utifrån arbetsmarknadens allt strängare krav på formell kompetens.
- Vid sidan av utanförskapet på arbetsmarknaden uppstår för de som misslyckas i skolan en mängd andra följdproblem som leder till ökad välfärdskonsumtion och ökade samhällskostnader.

4. DE SOCIOEKONOMISKA EFFEKTERNA AV UTANFÖRSKAP

4.1 Utanförskap inte ett digitalt begrepp

Vi har här definierat utanförskapet i samhället med utgångspunkt i arbetsmarknaden. Man talar stundtals om detta som utestängning eller misslyckande på arbetsmarknaden. Vi tycker dock att begreppet misslyckande på arbetsmarknaden är otympligt och alltför schablonmässigt. Det är precis som själva utanförskapsbegreppet blir alltför digitalt. Man är med eller inte. Ett eller noll.

Men utanförskap och misslyckande på arbetsmarknaden innehåller så många olika nyanser. I dess mest tydliga form handlar det om att vara helt utestängd från arbetsmarknaden – permanent eller tillfälligt. Den tillfälliga utestängningen kan handla både om perioder av utestängning senare i livet, eller om ett sent inträde i unga år, till följd av t.ex. svaga skolresultat eller försenad skolgång.



Svaga skolresultat kan också leda till att man får en anställning under den egentliga kompetensnivån, med lägre lön som följd. Privatekonomiskt leder detta till lägre livsinkomst och samhällsekonomiskt

innebär det BNP-förluster, genom att det aktuella humankapitalet inte kan utnyttjas fullt ut. Detta förhållande kan vara tillfälligt eller permanent under hela yrkeslivet.

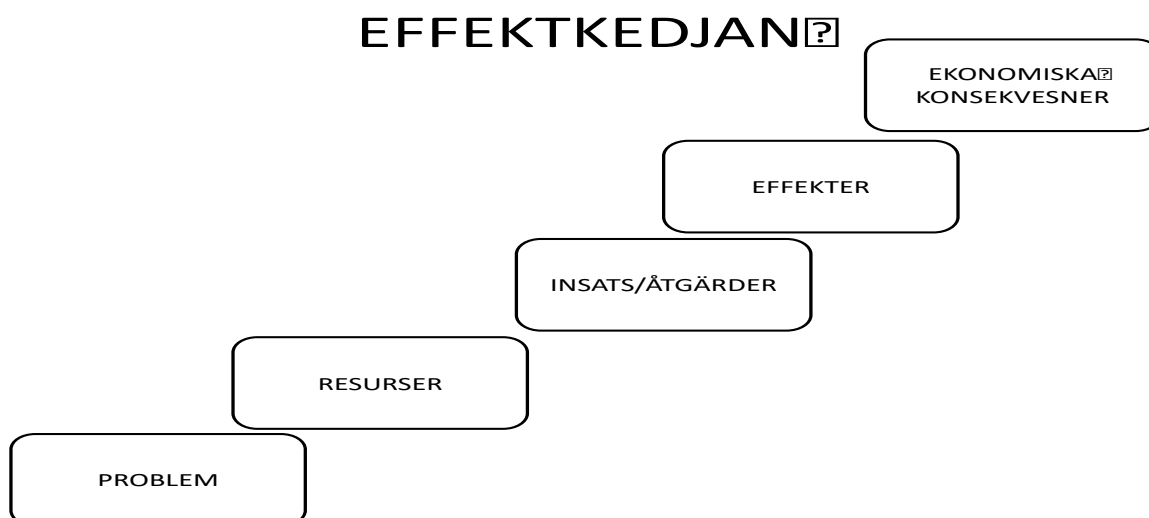
Med andra ord är misslyckanden på arbetsmarknaden ett helt panorama av mönster. Från tämligen små och hanterbara effekter till det totala, livslånga utanförskapet med ett antal svåra följdkomplikationer av olika slag.

Och beroende på hur bilden ser ut, så kommer kostnaderna att variera starkt. Först och främst handlar det om **nivån på kostnaderna**, som kan variera från några tiotals- eller hundratusentals kronor till tiotals miljoner. Vidare handlar det om **kostnadernas huvudsakliga fördelning**. Vad är produktionsförluster, vad är finansiella kostnader (t.ex. skatteförluster och försörjningskostnader) och vad är kostnader för olika former av insatser (reala kostnader). Slutligen handlar det om **vem som drabbas av dessa kostnader**, den enskilde, samhället i stort eller någon av samhällets olika aktörer.

Kostnaderna för utanförskapet kommer alltså att variera starkt, både i omfattning och fördelning, beroende på utanförskapets svårighet, varaktighet och orsaker. Låt oss därför steg för steg fördjupa och nyansera bilden av dessa kostnader.

4.2 Utanförskapets pris

I denna studie är vi intresserade av att få ett mått på värdet av att lyckas i samverkansarbetet kring unga som på olika vis är placerade utom hemmet. Då man vill göra detta hamnar man ganska snabbt i ett metod- och mätdilemma. Ofta vet vi vilket problem vi har att hantera, vi vet också vilka resurser vi har tillfört, liksom de insatser eller åtgärder vi vidtar. Men sedan är det ofta stopp. Alltför ofta vet vi inte – i kvantitativ och empirisk mening effekterna av olika former av insatser. Vi kan nästan alltid sätta ett mått på kostnaderna för en intervention, men sällan sätta den i relation till effekterna av interventionen.

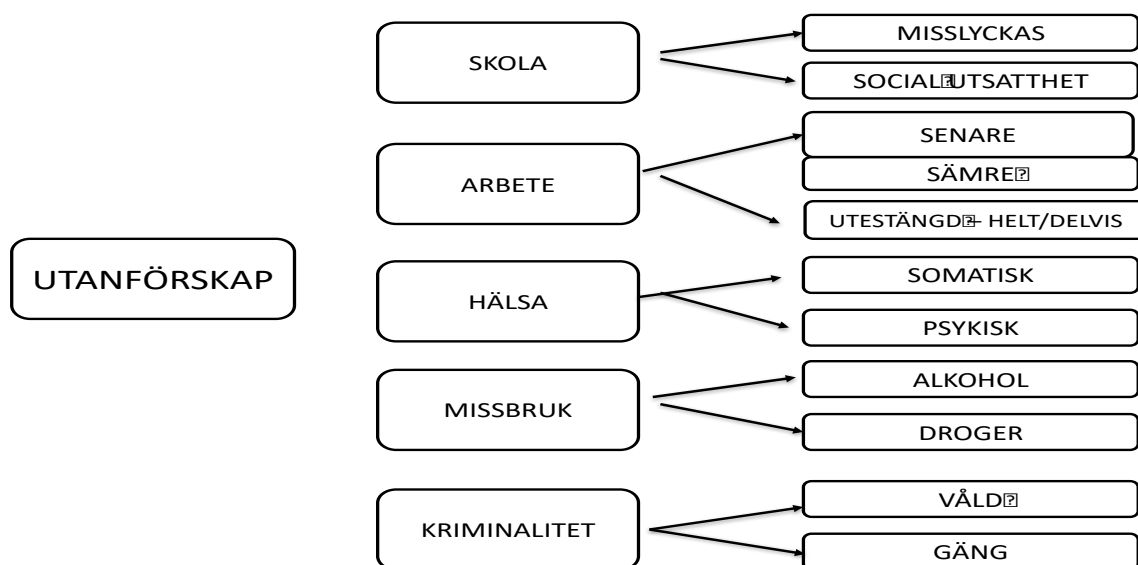


Detta betyder att om vi försöker anlägga ett socialt investeringsperspektiv, vet vi inte tillräckligt mycket om effekterna för att kunna säga något trovärdigt om de ekonomiska konsekvenserna. Däremot kan vi ofta skaffa oss en bild av vilka konsekvenser som uppstår om vi inte intervenerar. "Business as usual" scenariot om man så vill.

För att göra detta behöver man skapa sig en bild av vad som med viss sannolikhet kommer att hända i termer av framtida utanförskap, utifrån bilden av vad som händer i skolan. I generella termer har vi starkt stöd för uppfattningen att skolmisslyckanden har ett starkt samband med misslyckanden i allmänhet under vuxenlivet och i arbetslivet i synnerhet.

Men även här är effektpanoramats extremt brett. I ändan av spektrat har vi mycket måttliga effekter som ett mindre lyckat yrkesval, ett senare inträde i arbetslivet än annars eller en högst måttlig karriärutveckling. Och i andra ändan har vi de mer dramatiska effekterna som ett livslångt drogmissbruk eller ett gängkriminellt vuxenliv med omfattande inslag av våld och kriminalitet. I den senare delen av detta spektra har vi de stora och dramatiska konsekvenserna, med extremt höga individkostnader, men å andra sidan färre antal individer kanske något tiotusentals personer. I den andra ändan är det tvärtom. Tämligen måttliga individkostnader, men å andra sidan flera hundratusen människor.

UTANFÖRSKAPETS UTFALLSMÄNGD



Det vi här valt att göra är att studera tre tänkta utfall i vuxenlivet av ungas vistelse i placerad miljö som på olika vis, via olika former av skolmisslyckanden, kan leda till utanförskap. Vi har valt dessa tre scenarios utifrån vår förståelse av målgruppen. Vi kan aldrig veta att just något av de här tre redovisade scenariona kommer att infalla. Men OM de infaller kommer vi här att i grova drag presentera de ekonomiska konsekvenserna av detta.

Och när vi därefter vet eller tar reda på vad en kostnad för en insats för att bryta denna utveckling kostar, kan vi skaffa oss en bild av hur framgångsrik man behöver vara för en viss insats ska anses vara

samhällsekonomiskt lönsam. På kort sikt och på lång sikt, för olika aktörer och för samhället i stort för att man i ekonomiska termer ska kunna passera ”break even” för åtgärden – den sociala investeringen. D.v.s. att den finansierar sig själv.

Vi har valt tre olika scenarios att räkna på:

- En person lyckas ta sig in på arbetsmarknaden i vuxenlivet, men har svårt att behålla sitt jobb och hamnar i **upprepade långa perioder av arbetslöshet** med olika följdreaktioner som del av detta.
- En person som i vuxenlivet drabbas av **ohälsa i olika former** (inte minst psykiskt) vilket gör denne mycket sårbar på arbetsmarknaden och som därmed leder till längre perioder av sjukskrivning och arbetslöshet.
- En person som blir **missbrukare och kriminell** under stora delar av sitt vuxenliv och i denna mening aldrig lyckas ta sig in på arbetsmarknaden.

Eftersom ett grundläggande problem i denna studie är att vi faktiskt inte vet vad som kommer att hända med dessa ungdomar i vuxenlivet och på arbetsmarknaden så får vi bygga analysen på ett antal hypoteser om vad som kan tänkas hända och mejsla fram de socioekonomiska konsekvenserna av detta. För att kunna göra detta måste vi göra ett antal antaganden.

- Vi utgår från att ungdomar normalt sett träder in i arbetslivet vid 25 års ålder.
- Vi utgår från att de senare i livet kommer att nå upp till en medellön på 25 000 kronor i månaden.
- Vi följer dem under tjugofem års tid, d.v.s. från 26 års ålder fram till 50 års ålder.
- Vi diskonterar framtida ekonomiska konsekvenser till nuvärde med 4 %. Detta innebär konkret att förväntade framtida ekonomiska effekter får något mindre värde än sådant som sker idag.
- Av försiktighetsskäl räknar vi med obetydlig löneutveckling under yrkeslivet.

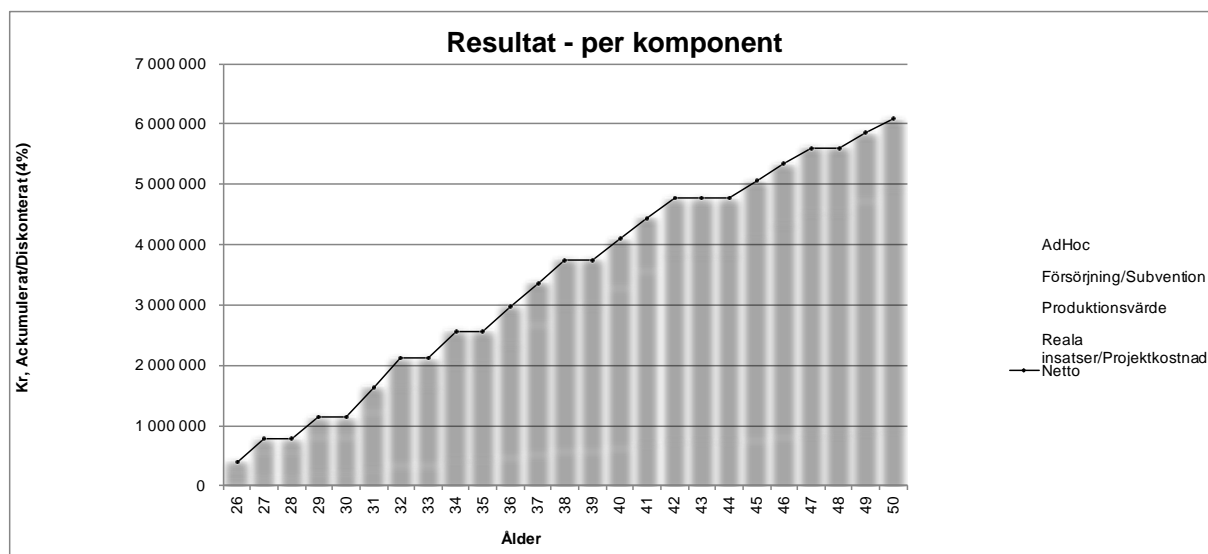
För de unga som av olika skäl (i det här fallet är vi fokuserade på skolmisslyckanden som orsak till detta) helt eller delvis inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden fullt ut efter sin förmåga, uppstår olika effekter. För de enskilda ungdomarna handlar det både om livsinkomster och om livskvalitet. Det senare kan gälla allt från att förverkliga sina livsmål, till möjligheten att få en tillhörighet i samhället. För enskilda aktörer och myndigheter handlar det om ökade kostnader och/eller minskade intäkter för den egna verksamheten. För samhället i stort handlar det ytterst om balansen mellan försörjare och försörjda i våra välfärdssystem. Därmed handlar det ytterst om den ekonomiska hållfastheten i dessa system.

4.3 Några olika livsförlopp och kostnaderna för dessa

4.3.1 Perioder av sjukskrivning eller arbetslöshet - Patrik

Patriks skolmisslyckanden leder till att han, som en följd av de inneboende svårigheter han bär med sig har en ökad skörhet eller sårbarhet på arbetsmarknaden. Vi tänker oss att han kanske saknar stödjande sociala nätverk, kanske kommer från en dysfunktionell kärnfamilj eller är disponerad för någon form av neuropsykiatrisk problematik. Detta leder till fler perioder av utanförskap i form av sjukskrivningar och arbetslöshet än den genomsnittliga arbetskraften. Under dessa perioder kan han inte bidra med arbete till BNP och han behöver försörjas. Liksom att han behöver en del insatser i form av stöd, vård och rehabilitering från olika offentliga aktörer.

Diagram; Samhällskostnader till följd av perioder av sjukskrivning och arbetslöshet



Totalt sett pratar vi om cirka 6 Mkr för hela tjugofemårsperioden. Intressant att notera är alla de produktionsförluster som uppstår i form av minskat BNP-bidrag och som uppgår till drygt 4 Mkr för hela perioden. Värt att notera är att den post man ofta hör beslutfattare diskutera – kostnader för ekonomiskt bistånd uppgår till en mindre del eller cirka en miljon kronor för hela 25 årsperioden.

I tabellen nedan ser vi att de långsiktiga kostnaderna för detta uppgår till 6,1 Mkr. På årlig basis talar vi om i genomsnitt cirka 400 000 kronor. Vi ser också att kommunen är den offentliga aktör som bidrar med mest pengar, cirka 1,5 Mkr. Av kalkylen kan vi också dra slutsatsen att Patrik vare sig kvalificerat sig för A-kassa, sjukpenning eller sjukersättning. Kommunen är huvudpart i hans försörjning.

Tabell: Ackumulerade samhällskostnader till följd av perioder av sjukskrivning och arbetslöshet⁶

Netto allt	26	29	33	37	40	45	50
Arbetsförmedling	4 930	14 053	22 001	32 137	38 063	45 773	54 110
Försäkringskassa	21 900	62 427	97 735	142 758	169 083	203 331	240 365
Kommun	140 800	401 355	628 359	917 821	1 087 072	1 307 257	1 545 360
Landsting	12 220	34 834	54 535	79 657	94 347	113 457	134 121
Rättsväsende	7 600	21 664	33 917	49 541	58 677	70 562	83 414
Övriga	1 500	4 276	6 694	9 778	11 581	13 927	16 463
Produktionsvärde	210 000	598 612	1 275 754	2 139 205	2 644 075	3 300 877	4 011 126
Summa	398 950	1 137 221	2 118 995	3 370 896	4 102 898	5 055 183	6 084 959

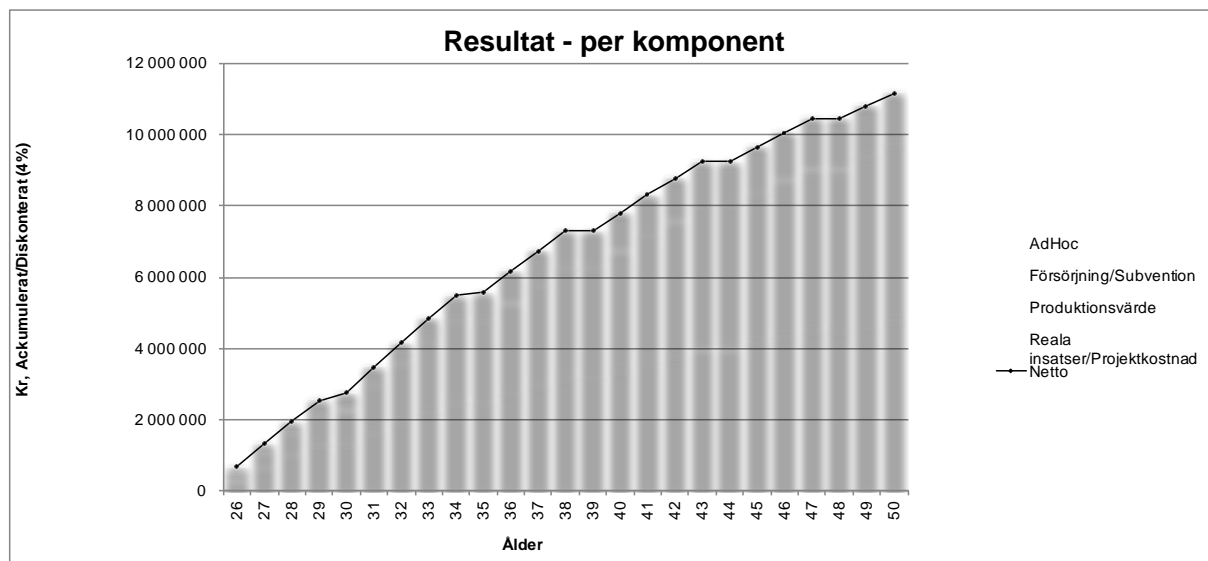
4.3.2 Perioder av psykisk ohälsa och arbetslöshet under det yrkesverksamma livet - Kim

Kim har under uppväxten, till följd av en mängd olika faktorer, gång på gång misslyckats i skolan. Det leder till perioder av nedstämdhet och depression. Men det leder också till att han vid flera tillfällen placeras på institution för samhällsvård (missbruk och/eller kriminalitet) vilket förstärker effekterna av detta. Hen får låga betyg och kan inte komma in på de utbildningar hen vill och egentligen har förutsättningar för. Detta betyder att när hen väl kommer in på arbetsmarknaden, kvarstår Kims svaga självkänsla och bristande självförtroende. I kombination med fortsatta perioder av depression, leder det till långa perioder av sjukskrivning och arbetslöshet till följd av psykisk ohälsa och frånvaro från arbetet.

I diagrammet nedan ser vi att de långvariga kostnaderna för detta uppgår till cirka 11 Mkr. Stora delar av detta utgörs av produktionsförluster, eftersom hen under långa perioder inte arbetar. Men vi ser också att de reala kostnaderna är betydande.

Diagram: Samhällsekonomiska effekter av långa perioder av psykisk ohälsa och arbetslöshet till följd av tidigare skolmisslyckanden

⁶ en konkret effekt av att vi diskonterar framtida effekter till nuvärde med 4% är att effekter i framtiden får en något mindre tyngd än sådant som sker idag



I tabellen nedan ser vi att landstingskostnaderna uppgår till cirka 2,2 Mkr för en tjugofemårsperiod eller grovt räknat 70 000 kronor i genomsnittlig årskostnad. Detta är i allt väsentligt kostnaderna för Kims sjukvård och farmaka. De kommunala kostnaderna under samma period uppgår till cirka 3,6 Mkr. Detta kan handla om såväl kostnader för Kims försörjning, som kostnader för olika insatser t.ex. från socialpsykiatrins eller arbetsmarknadsenhetens sida. Rättsväsendets kostnader handlar bl.a. om kostnader för kronofogde, skuldsanering och något enstaka polisingripande i samband med hans psykiska ohälsa.

Tabell: Ackumulerade samhällsekonomiska effekter av långa perioder av psykisk ohälsa och arbetslöshet till följd av tidigare skolmisslyckanden

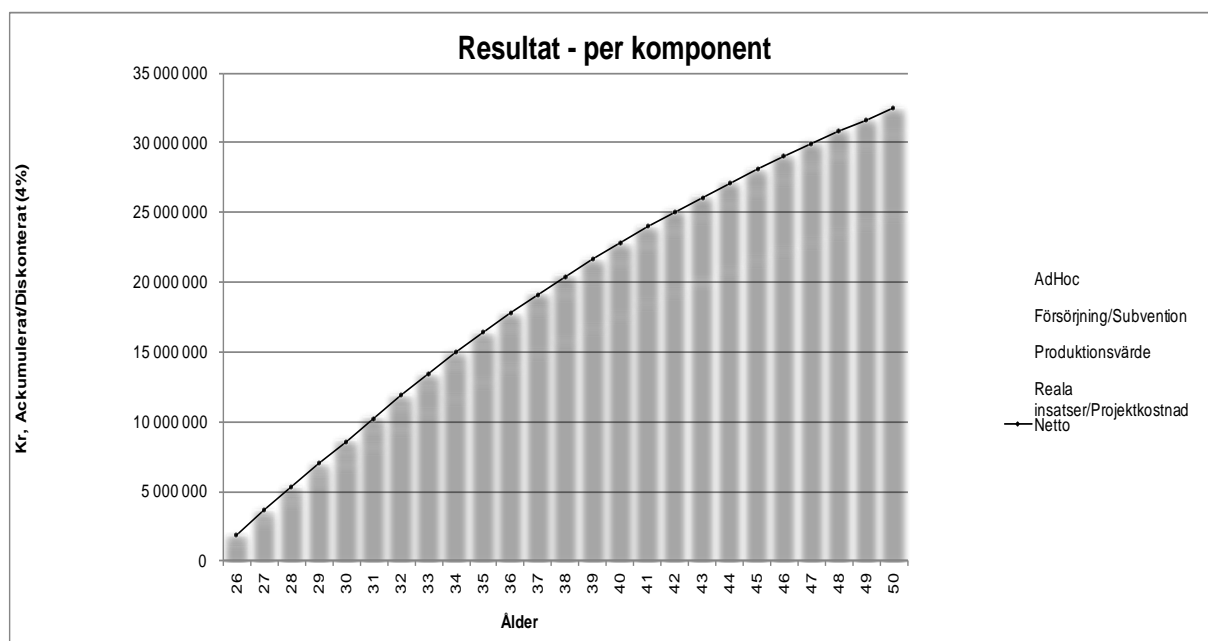
Netto allt	26	29	33	37	40	45	50
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	20 667	78 019	127 043	182 177	207 020	249 948	284 897
Kommun	271 778	1 025 986	1 670 686	2 288 434	2 615 130	3 179 664	3 639 259
Landsting	168 222	635 054	1 034 104	1 379 941	1 582 157	1 931 586	2 216 061
Rättsväsende	6 944	26 216	42 689	56 966	65 314	79 739	91 482
Övriga	0	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	210 000	792 769	1 968 585	2 832 036	3 336 906	4 209 325	4 919 574
Summa	677 611	2 558 044	4 843 108	6 739 554	7 806 526	9 650 262	11 151 273

4.3.3 Fullt och långvarigt utanförskap med missbruk och kriminalitet– Gabriel

Gabriel kommer aldrig in på arbetsmarknaden till följd av sina skolmisslyckanden. Vid sidan av hans långvariga utanförskap på arbetsmarknaden, har han över åren utvecklat en del följdproblematik. Han lider av psykisk ohälsa (depression). Han brottas med somatiska problem. Allt detta leder till kraftigt förhöjd vårdkonsumtion av olika slag. Han blir föremål för en mängd olika insatser från de olika aktörerna på arbetsmarknaden. Insatser som aldrig leder till önskat resultat.

Parallellt med detta utvecklar han ett drogmissbruk först av något mildare slag, men efter hand allt tyngre droger. Som ett led i detta utvecklar han en omfattande kriminalitet både för att finansiera sitt missbruk, men också som ett led i det kriminella nätverk han är medlem i. I diagrammet nedan ser vi att de totala kostnaderna under tjugofemårsperioden uppgår till cirka 32 Mkr. Vi ser här att de reala kostnaderna för missbruket är det som dominerar.

Diagram: Samhällsekonomiska effekter av livslångt utanförskap med följdproblematik i form av kriminalitet och drogmissbruk



I tabellen nedan finns resultatet redovisat fördelat på olika samhällsaktörer och vid olika tidpunkter. De årliga genomsnittliga kostnaderna ligger på cirka 1,8 Mkr. Vi ser då att här är gruppen övrigas kostnader som dominerar – de effekter hans kriminalitet och missbruk leder till för tredje man i form av stölder, förstörelse, vandalisering, rån, misshandel m.m. Vi ser också att kostnaderna för rättsväsendet är betydande. Vi talar om cirka 8,7 Mkr för hela tjugofemårsperioden. De totala kommunala kostnaderna under hela perioden uppgår till cirka 3,7 Mkr eller cirka 230 000 kronor på årsbasis. Landstingets kostnader handlar om kostnader för olika vårdinsatser under denna period.

Tabell: Ackumulerade samhällsekonomiska effekter av livslångt utanförskap med följdproblematik i form av kriminalitet och drogmissbruk

Netto allt	26	29	33	37	40	45	50
Arbetsförmedling	2 000	7 550	14 004	19 521	23 126	28 268	32 494
Försäkringskassa	19 500	73 614	136 540	190 329	225 481	275 612	316 816
Kommun	228 500	862 608	1 599 969	2 230 269	2 642 174	3 229 605	3 712 431
Landsting	53 400	201 590	373 910	521 209	617 471	754 752	867 588
Rättsväsende	534 890	2 019 258	3 745 329	5 220 781	6 184 999	7 560 103	8 690 338
Övriga	800 000	3 020 073	5 601 644	7 808 381	9 250 498	11 307 152	12 997 571
Produktionsvärde	210 000	792 769	1 968 585	3 127 122	3 884 234	4 963 977	5 851 447
Summa	1 848 290	6 977 463	13 439 981	19 117 614	22 827 982	28 119 468	32 468 684

4.4 Slutsatser

Vi har nu studerat ett antal olika livsscenarios för placerade unga och sett vilka ekonomiska effekter detta kan leda till på kort sikt. Utifrån detta kan man dra några olika slutsatser:

- Kostnaderna för utanförskapet **är stort** även vid det som skulle kunna definieras som ett ringa eller måttligt utanförskap.
- Kostnaderna **är starkt varierande** till sin omfattning och till sin fördelning. Ibland är det produktionsförlusterna som är de mest omfattande, ibland är det de offentliga insatserna som är dyra.
- Kostnaderna belastar **olika offentliga aktörer** på ett mycket varierat vis, beroende på utanförskapets omfattning, svårighet och varaktighet.
- Kostnader är ofta för enskilda beslutsfattare **mer eller mindre osynliga** eller i varje fall starkt underskattade till följd av att man inte ser helheten och sällan har ett långsiktigt perspektiv på frågan.
- Normalt sett är det ingen aktör som har kunskap om **de totala kostnaderna** vare sig på kort eller lång sikt.

Mot bakgrund av detta blir det extra intressant att fundera över värdet av prevention, tidiga insatser, samordning och andra metoder att reducera utanförskapet. Vad är – i detta fall – värdet av att genom en modell för samverkan för placerade ungdomar, öka deras chanser att först lyckas i skolan och därefter i vuxenlivet på arbetsmarknaden och i stort?

5. SLUTSATSER OCH REFLEKTIONER

5.1 Skolval, skolmisslyckanden och arbetsmarknaden

Gruppen placerade unga är en grupp som bland annat till följd av skolmisslyckanden drabbas av ett antal problem. Detta kan leda till betydande svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden. Detta i sin tur kan leda till olika former av utanförskap; allt från måttligt, tidsbegränsat eller partiellt utanförskap till långvarigt och/eller permanent utanförskap. Detta leder till betydande samhällskostnader. Förmodligen skulle det ur ett samhällsperspektiv vara en mycket god investering att förhindra detta för att därmed reducera både det framtida utanförskapet och kostnaderna för detta.

5.2 Kostnader för misslyckanden på arbetsmarknaden

Vi har ur ett antal olika infallsvinklar satt ekonomiska mått på vad som kan hända i vuxenlivet som en följd av t.ex. tidigare skolmisslyckanden. Man kan då göra några reflektioner.

- Misslyckanden på arbetsmarknaden är inget okomplicerat begrepp, de består av många olika delar. Allt från att man inte får arbete med utebliven inkomst som följd, via försörjningskostnader för att kompensera detta inkomstbortfall för olika offentliga aktörer till att detta utanförskap kan fungera som en sorts triggermekanism som leder till olika negativa följd effekter.
- Misslyckanden på arbetsmarknaden är heller inget digitalt begrepp av typen, man är inne eller utanför. Det består snarast av en glidande skala av effekter. Allt från senare inträde i yrkeslivet, via lägre livsinkomst, perioder av frånvaro till ett totalt utanförskap med en mängd negativa följdproblem som konsekvens.
- Däremot kan man se att kostnaderna för arbetsmarknadsmisslyckanden, i all synnerhet sådana som har varaktighet, är utomordentligt höga. I all synnerhet om man jämför dem med kostnaderna för att agera preventivt.
- Kostnaderna för ett sådant utanförskap varierar starkt beroende på hur ett misslyckande på arbetsmarknaden kan se ut. Långa perioder av utanförskap på arbetsmarknaden kostar ur ett tjugofemårsperspektiv cirka 6 Mkr, långvarig psykisk ohälsa cirka 11 Mkr och omfattande missbruk i kombination med grov kriminalitet cirka 32 Mkr.
- En dominerande kostnadspost i utanförskapet består av de produktionsförluster som uppstår. Detta leder till inkomstbortfall för den enskilde, försörjningskostnader för olika offentliga aktörer och en ogynnsam förskjutning i samhället mellan andelen försörjare och försörjda.
- Kommunen är den offentliga aktör som – utom i de grövsta formerna av utanförskap som ofta handlar om kriminalitet - får stå för den större delen av utanförskapets kostnader. Detta är särskilt intressant eftersom det sannolikt är kommunen som via skolan står för kostnaden vid en

insats för den enskilde eleven. Vi får alltså den gynnsamma situationen att den som rimligtvis har det sociala investeringsuppdraget också är den aktör som har mest att vinna på det.

- Dock bör man erinra sig att det i kommunen är skolan som har investeringsuppdraget, medan det är socialtjänsten som gör vinsterna av att detta investeringsuppdrag blir framgångsrikt. Detta borde kunna leda till en intressant – och svår - omfördelningsdiskussion i kommunen. Dessutom leder detta till en annan intressant omfördelningsdiskussion – omfördelningen mellan nu och sedan. Den sociala investeringen, leder till en investeringskostnad idag, medan intäkterna kommer att löpa under en lång tid framöver. Detta väcker både frågor om huruvida våra uppföljningssystem på ett adekvat sätt fångar den här typen av beslut och om behovet av någon form av socialt investeringskapital.

Det leder till en fråga om varför man idag inte gör fler eller mer omfattande insatser för att förhindra eller i varje fall reducera detta problem. En förklaring till detta kan vara att effekterna för berörda beslutsfattare är mer eller mindre osynliga i de beslut- och uppföljningssystem man förfogar över. Kostnaderna för utanförskap drabbar i regel någon annan aktör och sker betydligt längre fram i livet. **Stuprörstänkandet och kortsiktigheten** sätter käppar i hjulet för en god ekonomisk resurshushållning.

Det förefaller inte heller finnas incitament för att agera. Konsekvenserna är att det finns många förlorare som en följd av detta – den enskilde eleven, skolan i form av sämre resultat samt kommunen och övriga samhället i form av unga människor som i större eller mindre omfattning misslyckas i arbetslivet, ofta helt i onödan. Det finns ett par stickord som omedelbart dyker upp som en reflektion; **långsiktighet och gränsöverskridande samverkan**. Det är en tämligen enkel slutsats att stöd av olika slag som leder till ökad sannolikhet för skolframgång skulle kunna vara är en utomordentligt lönsam historia. Som vi ser det behöver man inte vara särskilt framgångsrik för att en social investering av detta slag ska löna sig. Och den potentiella uppsidan är utomordentligt stor. I den här identifierade målgruppen pratar vi förmodligen om hundratals miljoner. En avslutande fråga blir då naturligtvis; har vi råd att avstå från att agera?

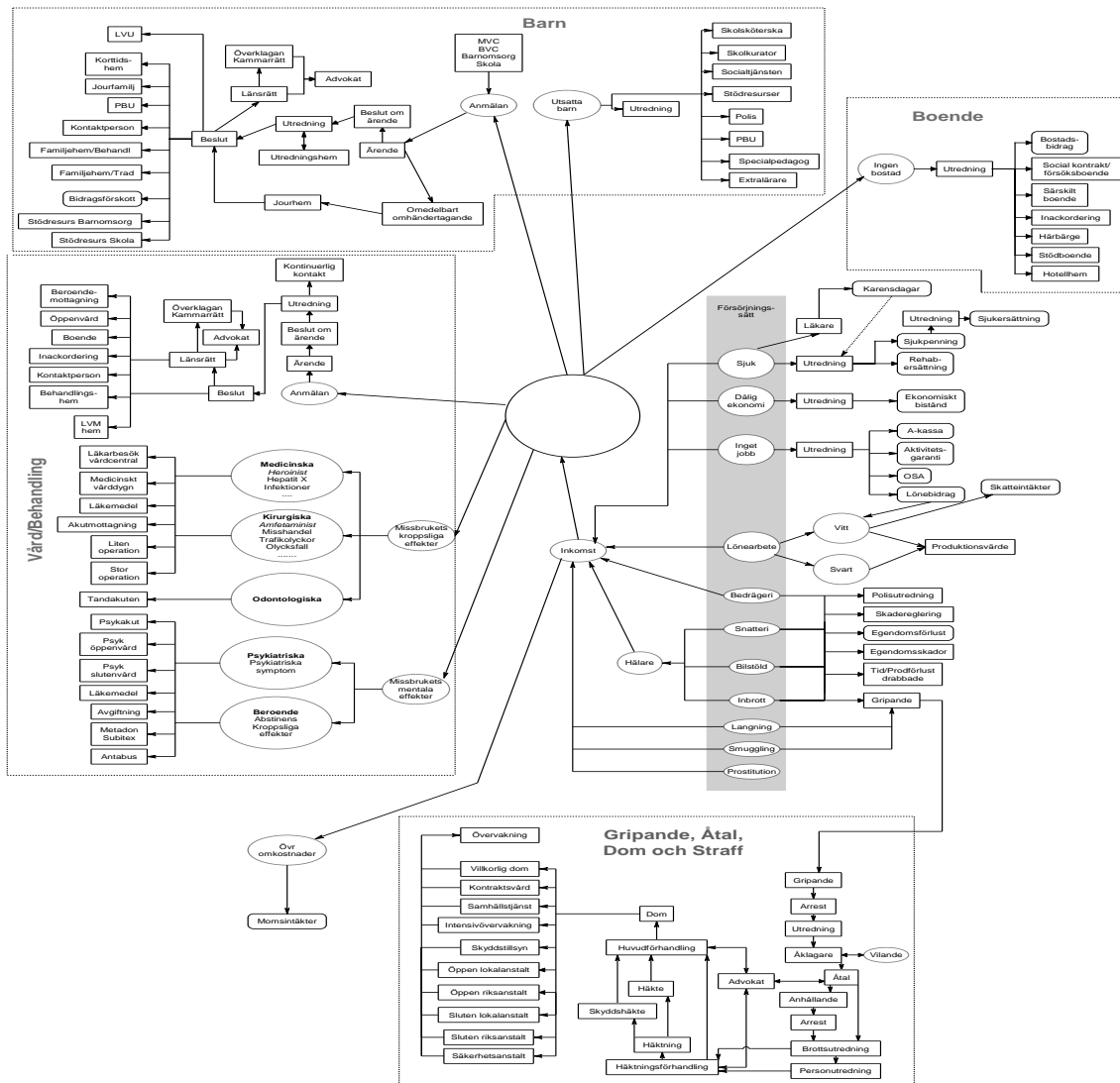
BILAGA: KALKYLMODELLEN

Identifiera det totala effektpanoramam

Den kalkylmodell som här används har utvecklats av oss under mer än 35 års tid. Den består av en databas med prislista och en Excellbaserad räknenumra. Den följer sedvanlig praxis för samhällsekonomiska kalkyler med två modifikationer. För det första fördelar vi effektpanoramam på olika samhällsaktörer och för det andra redovisar vi även finansiella effekter. Arbetet med modellen består av tre steg; identifiera, kvantifiera och värdera effekter.

Det första steget är alltså att identifiera effektpanoramam – vilket principiellt illustreras i den tämligen svåröverskådliga bilden på nästkommande sida. En svåröverskådlighet som speglar den verklighet man möter i denna typ av situationer. Ofta har många olika aktörer och professioner varit involverade kring elever med dövhet, hörselnedsättning eller grav språkstörning såsom det beskrivs i denna rapport. I regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt vis. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Man skulle kunna säga att få ser helheten i den enskildes situation, då det inte är ovanligt att människor som berörs har haft kontakt med 20, 30, 40 eller fler olika yrkesutövare i olika organisationer och professioner. Alla med olika perspektiv på och kunskap om deras problem. Få har kunskap om eller ser helheten i dessa människors liv.

Det första steget för att kunna beräkna effekterna av dessa händelser är alltså att skapa sig en bild av det totala effektpanorama som uppstår. I figuren nedan illustrerar vi principiellt hur den bild ser ut som utgör grunden för kalkylmodellen i denna rapport.



Kvantifiera och prissätt effekterna

För att kunna synliggöra kostnaderna för det fenomen vi här studerar och de effekter som utanförskap och marginalisering på grund av de problem som här beskrivits använder vi den trestegsmodell som är konstruerad för samhällsekonomiska analyser:

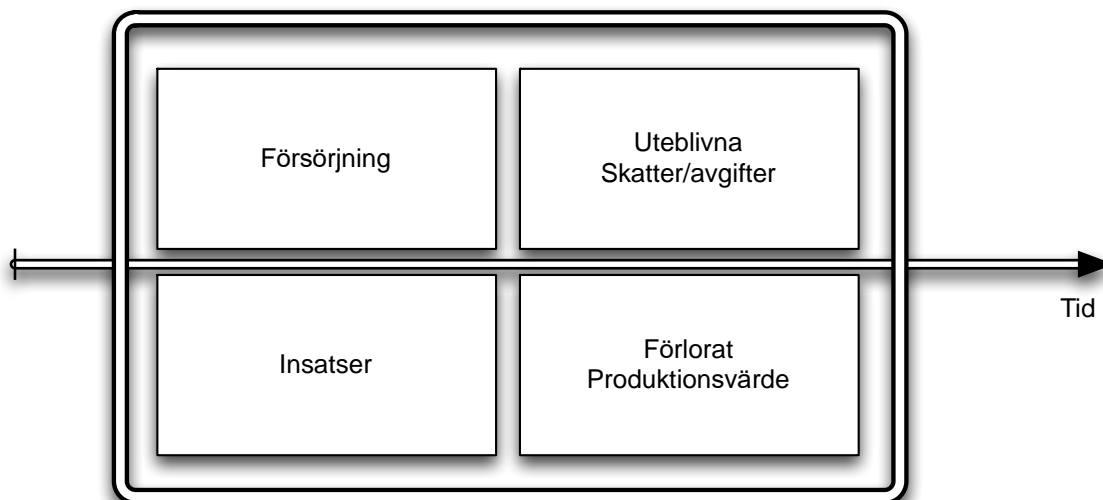
- Vi identifierar med hjälp av **nätverkskartan** ovan alla olika effekter som uppstår.
- Därefter **kvantifierar** vi alla dessa effekter.
- Slutligen **prissätter** vi dessa. För att kunna göra detta måste vi skaffa oss en bild av priset på alla de olika insatser och effekter som kan bli aktuella till följd av det fenomen vi studerar. Nedan visar vi ett utdrag ur en sådan prislista som utgör underlaget för denna studie.

Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	13000	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetsstöd	Månad	6700	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	30000	1
Boende	Försäkringskassan	Fk	Bostadsbidrag	Månad	2500	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning 100%	Månad	13000	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning Fk	Tillfälle	45000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Arbetsstråning	Månad	9000	1
Barn	Kommunen	Socialtjänsten	BarnUtredKom	Tillfälle	42000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Behandlingshem	Månad	60000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Funktionsbedömning	Tillfälle	3000	1
Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Försörjningsstöd	Månad	7500	0
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Rehabplan	Tillfälle	3000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Sysselsättningprojekt	Månad	5000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning	Tillfälle	5000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning boende	Tillfälle	2000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Omhändertagande	Tillfälle	20000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Soc	Tillfälle	10000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Öppenvård	Månad	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Akutmottagning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Lätt	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Medel	Tillfälle	20000	1
Barn	Landsting	BUP	Terapi	Månad	2000	1
Barn	Landsting	BUP	Utredning BUP	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Läkarbesök	Tillfälle	1500	1
Medicinering	Landsting	Primärvård	Medicin Primv	Månad	1000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Sköterskebesök	Tillfälle	800	1
Medicinering	Landsting	Psykiatri	Medicin Psyk	Månad	1000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykakut	Tillfälle	4000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykiatrisk öppenvård	Tillfälle	1500	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Utredning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Läkarbesök	Tillfälle	2000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård lätt	Tillfälle	4000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård tung	Tillfälle	8000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Inkassoärende	Tillfälle	500	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Utredning Kf	Tillfälle	5000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Polisen	Polisingr	Tillfälle	4000	1
Brott och Straff	Övriga	Allmänhet	InbrottKostnAllm	Tillfälle	2000	1
Brott och Straff	Övriga	Försäkringsbolag	InbrottSkadaReglÖvr	Tillfälle	14000	1
Försörjning	Övriga	Föräldrar	Bidrag	Månad	3000	0

Detta har vi byggt samman i den kalkylmodell vi använt i denna studie och som bygger på mer än 30 års arbete med denna typ av frågor. I den fullständiga prislistan ingår cirka 200 – 300 variabler omfattande ett tiotal stora samhällsaktörer.

Olika typer av effekter och kostnader

Frågan blir då, vilka är komponenterna i denna kostnads massa? De består av följande delar:



- Det förlorade produktionsvärdet. Detta uppstår till följd av att människor som skulle kunna arbeta (helt eller delvis) inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) därmed uteblir. Denna kostnad brukar beräknas som den lönekostnad en arbetsgivare är beredd att betala för att anställa den person det gäller.

I våra kalkyler använder vi – utifrån försiktighetsprincipen - regelmässigt en mycket låg lönekostnad som utgångspunkt för kalkylen. Till detta kommer arbetsgivarens så kallade lönekostnadspåslag som tillsammans med lönen utgör den totala lönekostnaden.

- Kostnader för olika insatser i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller. Detta kallar vi reala kostnader. I våra kalkylmodeller beaktar vi normalt mellan 150 och 250 variabler som vi identifierat, kvantifierat och prissatt och som fångar ett brett panorama av olika insatser som kan bli aktuella kring den grupp som studeras.
- Den tredje gruppen av kostnader uppstår för att människor kanske inte kan försörja sig själva eller sitt hushåll till följd av den situation de hamnat i. Det kan handla om behov av allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd till A-kassa och sjukersättning.

Dessa kostnader brukar kallas finansiella kostnader eller transfereringar och anses normalt sett inte höra hemma i en samhällsekonomisk kalkyl. Vi väljer ofta att även redovisa dessa kostnader, men att särskilja dem från de s.k. reala kostnaderna – dvs. produktionsbortfallet och kostnaderna för olika insatser.

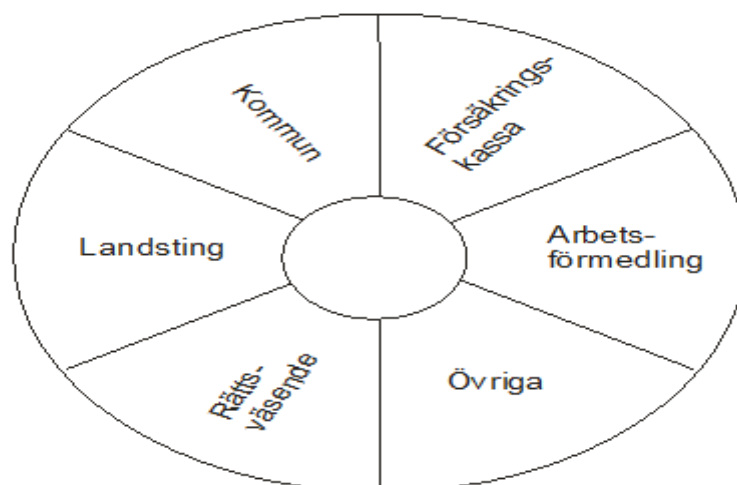
- Den fjärde gruppen är de uteblivna skatter och avgifter som uppstår som en följd av detta. Även dessa utgör en finansiell kostnad eller transferering. Till skillnad från

försörjningskostnaderna redovisar vi endast sällan dessa typer av finansiella effekter trots att de i olika offentliga aktörers beslutsfattande spelar en stor roll inte minst då det gäller omfördelning av kostnadsansvar mellan stat, kommun och landsting kring olika frågor.

Fördela kostnaderna på olika samhällsaktörer

Men detta räcker inte. I traditionella samhällsekonomiska kalkyler brukar man nöja sig med att beskriva vilka effekter som uppstår för samhället i stort. Men detta är inte alltid ett relevant svar för en enskild aktör i samhället som kommun, försäkringskassa eller polis, som kanske är mer intresserad av att få veta hur det påverkar just den egna verksamheten. Därför delar vi upp kostnaderna på sex olika samhällssegment illustrerade i figuren nedan.

KOSTNADERNAS FÖRDELNING PÅ SAMHÄLLSSEKTORER



Några av dessa segment är också tydliga organisationer såsom kommun eller arbetsförmedling. Andra består av flera olika delsegment såsom rättsväsendet som består av bl.a. polis, åklagarväsende, domstolsväsende och kriminalvård. I kategorin övriga ryms bl.a. företag, allmänhet, familj, CSN, kronofogdemyndigheten etc.

En förståelse för kostnaderna

Kostnaderna för de olika scenarios vi här redovisar är just detta – scenarios - baserade på en sorts schablon kring olika former av utanförskap (helt eller delvis). Dessa scenarios är framtagna vid ett stort antal (långt över hundra) workshops med experter kring olika former av utanförskap.

De kostnader som redovisas är **merkostnader** i ett utanförskap utöver de ”normalkostnader” som alla medborgare har t.ex. för sjukvård. Modellen är byggd på ett sådant vis att effekter för sex olika samhällsområden (det vi i modellen kallar **aktörer**) redovisas.

För **arbetsförmedlingens** del kan det handla om utredningar, handläggartid, utbildningsinsatser eller olika former av lönesubventioner. För **försäkringskassan** kan det handla om sjukpenning, sjukersättning, aktivitetsersättning, olika rehabiliteringsinsatser, utredningar eller handläggartid

Kommunens kostnader kan vara för olika elevvårdsinsatser i skolan, olika pedagogiska stödinsatser, skolsjukvård, skolkurator, orosanmälan till socialtjänsten, HVB-placeringar, utredningar eller ekonomiskt bistånd. **Landstingets** (eller regionens insatser) kan vara läkarbesök, insatser från BUP, farmaka, psykiatriska insatser och akutsjukvård i olika former

Rättsväsendets kostnader (som för denna målgrupp är ytterst marginell) kan handla om kostnader för kronofogde, polisingripanden av olika slag eller åklagarkostnader. Under posten **Övriga (som även den är mycket liten för denna målgrupp)** ryms kostnader för allmänhet, företag och civilsamhället

Totalt sett finns mellan 150 och 200 lika sådana kostnadsposter med i de olika kalkyler som redovisas.

Några bärande principer

Vi har gjort denna typ av kalkyler i 30 år. Under den tiden har vi etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av dessa är att **alltid ligga i underkant i våra beräkningar – försiktighetsprincipen.**

Den andra principen är att **ta bort sådant som i och för sig kanske är viktigt men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen.** Exempel på detta är:

- * Indirekta effekter på tredje man och den sociala omgivningen – den sociala smittan.
- * Indirekta effekter på nästa generation – det sociala arvet
- * Diffusa och etiskt svåråtgörbara effekter som rädsla lidande, smärta, för tidig död, försämrad livskvalitet.
- * Diffusa spridningseffekter som fler väktare, säkerhetsdörrar, preventionskostnader i stort.
- * Diffusa effekter på samhället i stort såsom minskad tillit, otrygghet, sämre relationer (det man i ekonomisk teori kallar ett urgröpt socialt kapital).

En tredje viktig ansats är att vara medveten om att resultaten handlar om **storleksordningar och inte exakta resultat**, oavsett hur ambitiösa vi är. Området är för komplext för att göra anspråk på att ha den exakta sanningen. Det är bättre att ha en bild av storleksordningar kring kostnader (och vara medveten om att det är just detta) än att inte ha någon aning alls eller bara gissa och tycka. Vi gör alltså på intet vis några anspråk på att sitta på en Sanning med stort S, eller ens att vi någonsin kommer att komma

fram till sanningen. Detta är ett synsätt och en metod för att steg för steg komma något närmare sanningen.

Att räkna om till nuvärde – diskontering

Effekter många fenomen av det slag som här studeras uppstår under lång tid. Ibland flera decennier framåt. Detta betyder att framtida effekter måste kunna omvandlas till nuvärde. Detta gör man genom att diskontera dessa effekter till nuvärde med en viss procentsats. Vi använder oss ofta av värdet 4 %. Detta innebär att framtida effekter i kalkylen får mindre tyngd än nutida.

Det svårsmätbara

En del av den ovan presenterade försiktighetsprincipen är att i våra kalkyler här inte ta med faktorer och effekter som i sig kan anses vara viktiga men som trots detta är svåra att prissätta, eller där metoderna att prissätta kan anses vara tveksamma eller rentav tvivelaktiga av praktiska (t.ex. otrygghet) eller etiska (t.ex. värdet av för tidig död) skäl.

Sådana faktorer brukar ibland kallas "svårsmätbara" (på engelska *intangibles*). Inom näringslivets tjänstesektor brukar sådana faktorer tillmätas stor betydelse då ett företag ska värderas. De kallas då immateriella tillgångar. Exempel på detta är varumärke, patent, kompetens och andra icke materiella tillgångar.

Alla dessa är naturligtvis faktorer av stor betydelse olika effekter kring utanförskap ska värderas. Inom nationalekonomin finns också metoder för att värdera de flesta av dessa faktorer. Dock kan många av dessa metoder diskuteras och även ifrågasättas, bl.a. ur ett etiskt perspektiv.

Vi har därför genomgående valt att lyfta ut dessa faktorer ur vår kalkyl för att inte riskera att hamna i diskussioner kring sådana frågor som kan avleda fokus från studiens huvudlinje – de direkt mätbara effekterna av utanförskapet. En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får kring utanförskapets effekter därmed blir mindre än de totala effekterna om även dessa svårsmätbara faktorer skulle medräknas. **Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt utanförskapets ekonomiska effekter.**